

# Mély változás Magyarországon

PUBLICISZTIKA - LXVI. évfolyam, 44. szám, 2022. november 4.

Magyarországon két párhuzamos változás zajlik le, amelynek látszólag semmi köze egymáshoz, de valójában a kettő összefügg.

Az egyik a parlamentarizmus, közelebbről a parlamenti ellenzék válsága, amely áthelyezi a harminchárom éves hangsúlyt a választási politikáról az adott hatalmi szerkezettől független népi mozgósításra. A tanárok és az iskolák melletti kiállás, amely nemcsak a pedagógusok és a szülők, hanem legalább annyira – megdöbbentő és megható módon – az iskolásgyeremek, főleg a gimnazisták műve (az apróbb hibák mellett az egyik legszebb és már hagyományokra támaszkodó tiltakozás). Ez a mozgalom elutasítja a parlamenti ellenzéki pártok „támogatását”, amelyet terhesnek és erkölcsileg problematikusnak érez. Ellenállás van a társadalomban, de ez az eddigi modellek – inkább ösztönös és hallgatólagos – elvetését jelenti. A parlamenti és (kisebb mértékben) a médiakonfliktust elveti a társadalmi-mozgalmi környezet (zömmel a tanulói ifjúság), amely néha régi szavakkal, de újat akar: jelesül a mai kultúrát, a modernséget, a nem államelvű nemzetköziséget, a nemzedéki és identitásreformot, a mobilitást, az egyenlőséget a megújult jóléti államtól, valamint – éppen a gyerekek föltűnő szerepe mutatja ezt – a tekintélyi viszonyok átrendezését.

Miközben ez a türelmes és gyakran poétikus (nem a konfliktusban elkerülhetetlen gorombáskodásokra célok itt persze) akció az egész országban megváltoztatja az uralkodó politikai viselkedési és beszédmódot, a másik póluson az egyetemek többségét és – részben – a Magyar Tudományos Akadémiától elválasztott kutatóintézeteket erős autoritárius (politikai jobboldali) kontroll alá helyezi a kormány (az állítólagos egyetemi alapítványokkal, amelyeket reakciós politikusok és bürokrata vezetnek az állami központ megbízásából) és szokatlan áltudományos intézményekkel egészíti ki, továbbá konvencionális művelődéspolitikát folytat például a kommersz megakiállításokkal és a Városligetben emelt, amolyan „sztárepítészeti” stílusú, zavaros funkciójú, kulturálisnak vélt, föltűnően környezetidegen és sznob, kozmopolita épületekkel, amelyek éles ellentétben állnak a látszólag domináns nemzeti diskurzussal és a közelben álló nagypolgári-monarchikus, a hajdani luxusreprezentációt még mindig képviselő épülethalmazsal, a régi Budapesttel, amelynek állítólag kultusza van (de nincs). Megdöbbentő, hogy a Néprajzi Múzeum szükségtelenül hatalmas új épületének nincsen semminő magyar vagy kelet-európai vonatkozása, épp ott, ahol ez szükséges lett volna: ezt a belátást elvárta volna az ember a jelenlegi etnokratikus kurzustól, de hiába.

A bürokratikus-állampárti egyetemi és tudománypolitika (meg kultúrapolitika) – kivételekkel – a tanár-diák tüntetések perspektívájából nézve egészen más politikai társadalom részének látszik lenni. A leigázott tudományos és felsőoktatási intézmények egészen egyedülálló mértékben idegenek a magyarországi értelmiségtől, amelynek tevékenységi terepet és védelmet kellene biztosítaniuk a nemzeti kultúra önállósága és fejlődése érdekében. (A kormányzat egyébként sok pénzt ruházott be a kultúrába, itt-ott voltak is szerény eredmények a gazdasági válság kitörése előtt.) A magyarországi fiataloknak, a diákságnak – a fölnőtt értelmiség, a tudósok és művészek mellett – otthont kellene hogy kínáljanak a köz- és felsőoktatási intézmények, amelyek hivatalos vezetése (az állami szférából az informális, de állami tekintélyű politikai szférába száműzésük, illetve a tankerületek megalapítása, megerősítése óta) technokrata és nem modernül, hanem régimódián konzervatív.

Mindebben a „hivatalos” (parlamenti és helyhatósági) ellenzék vagy ismételt az érdekeltek (a sértett felek) panaszait, vagy – többnyire – teljesen irreleváns és jelentéktelen szerepet játszik, „érvelése” csak a

kormányzati médiák szakadatlan gúnyolódása révén jut el a nagyközönséghez. Nem szólva az eszement, dilettáns kezdeményezéseiről, amelyeket már ki sem nevetünk.

Úgy tetszik, hogy élethalálharc folyik az Európa-hűség és a turáni etnicizmus (a nyugatellenesség helyi, még a Habsburg-ellenes nacionalizmusból lezüllött változata) között, de ez merő látszat. Az egyik kisebb ellenzéki párt vezetője kijelentette, hogy „azoknak politizál”, akik „unják a jogállamot”, de ez az egész egymással egyszerre konfliktusban és szövetségben mozgó szabadságelvű és egalitárius polgári és szocialista (egykor proletár) hagyományra vonatkozik, amely 1989 óta hivatalosan a magyar alkotmányos állam hivatalos és hosszú távú fölfogása is volt (ezt nevezték „szociális piacgazdaságnak”, „gondoskodó államnak”: banális, de jelentőségteljes frázisok). Ezt a „hivatalos” politikai szféra – ellenzékestül – nem képviseli többé, csak ha a társadalmi mozgalmak pár pillanatra divatossá teszik az őszinte és esztétikus föllépésükkel. Addig csak unja.

A (tévesen) kormánypártnak nevezett központi hatalmi apparátus egyik ismert közírója azt mondta többször is, hogy az általa támogatott jobboldal minden eszméje 1789 előttről származik, és egyetlen eszméje se való 1789 utánról. Ez mérhetetlen túlzás, de jól jellemzi a polemikus hevületet, amelyet a mai magyarországi jobboldal főleg retorikusan, de szenvedélyesen él át. Nem konzervatív szerzőknek van „igazuk” (azaz tekintélyük) a mai magyarországi uralmi-szellemi térben, hanem a maguk sötét korában (a Restauráció idején) is őrült szélsőségesnek tartott arisztokrata különcöknek, mint Joseph de Maistre gróf és Don Juan Donoso Cortés.

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy az ifjú tüntetők nem unják a jogállamot, hanem kiterjesztenék. A tanárok (és így az összes közalkalmazottak és köztisztviselők) sztrájkjogának biztosítása (ez a szerződések erkölcsi-igazságossági szempontú fölbontásának joga, ennyiben még mindig radikális reform) „polgári engedetlenség” (vö. TGM: „A melfi konstitúciók óta”, Élet és Irodalom, LXVI. évf., 2022. október 21.), azaz jogon kívüli törekvés a jognak az igazságosság és a nép önvédelme érdekében végbemenő módosítására, vagyis a szó szélesebb értelmében jogállami (pontosabban: joguralmi) megmozdulás, szemben az önkényesen intézkedőnek tetsző kormányzat szűkebb értelmezésével. A megmozdulás a maga egészében idegen az országgyűlési és helyhatósági ellenzék világlátásától és taktikájától. (Az ellenzéki pártok általában semmilyen sztrájkot, szociális követelést és tiltakozást nem támogatnak vagy kezdeményeznek, legfőljebb parazita módon rátelepszene egyikükre-másikukra, de ritkán.) Ettől az ellenzéktől mindenki szeretne megszabadulni, no meg a struktúrától, amely ismételten újjáteremti.

Azonban ahogy a társadalmi – a történelemben nem ritka módon ifjúsági – opposíció kimondatlanul fölmondja a „többpártrendszernek” és „választásoknak” nevezett csalárd paktumot, úgy a központi hatalmi apparátus is fölmondja a modernség egyik alapzatát jelentő egyenlőségi hagyományt, amely sokkal botrányosabb lépés, mintha mondjuk kiléptetné Magyarországot az Európai Unióból vagy az Európa Tanácsból, amelyekben már csak anyagi és nemzetbiztonsági okokból van benne, hangneme velük szemben a háborús ellenfél gyűlölködő tónusa, amelyhez képest a Brexit egykori frázistömege smafu.

De itt a szociális törvény megváltoztatásával) igen régi konszenzus borul föl. Nem arra gondolok, hogy a törvényt az MDF és az SZDSZ közösen hozta létre, és eddig senki sem vitatta, hanem arra, hogy a jóléti államnak van *jobboldali* hagyománya is.

A XIX. századi szocialista munkásmozgalom (amelyet elsősorban Saint- Simon, a chartisták, Lassalle nézetrendszere és stratégiája irányított, nem a Marxé és az Engelsé) által keltett riadalom arra készítette a korszak három kiemelkedő, egyébként hitvalló antidemokrata politikusát – III. Napóleont, Disraelit és Bismarckot –, hogy segítsen létrehozni a jóléti államot (államsegéllyel és hasonló, jól ismert technikákkal, és igen merészen a kiterjesztett szavazati joggal), illetéknéppen belevonva a munkásosztály szervezeteit (a szocialista pártokat, a szakszervezeti mozgalmakat, a munkásszövetkezeti kezdeményezéseket és az önszervező pénztárakat) a reprezentatív közéletbe mint legitim kihívókat és elismert vetélytársakat.

Ez a próbálkozás annyira eredményes volt, hogy – mint tudjuk – az első világháború idején a

munkásmozgalmak mindenütt hiánytalanul azonosultak a polgári nemzetállamok célkitűzéseivel és nacionalizmusával.

Az antidemokratikus és antiliberális polgári rendszerek (többek között, de nem eredetien és nem sajátlagosan a faszizmusok) mindmáig törekedtek és törekszenek a munkások („a bérből és fizetésből élők”, *le salariat*) legitim kihívókként, majd partnerekként a közéletbe és kormányzati-hivatásrendi döntéshozatalba való bevonására; ezt a történelmi cselet mindhárom említett államférfi használta anno a liberálisok ellen, akiknek csak Angliában és Ausztriában (Ciszlajtániában) jutott eszükbe a munkásmozgalomhoz közeledni egy ideig.

Ugyanezt a technikát érvényesítette az uralkodó osztály Nyugat-Európában a második világháború után védekezésül a faszizmus föléledése ellen, ezért diszkréten kiegyezett a latin kommunista pártokkal, amelyeknek óriási szerepük és jelentős jövedelmük származott a jóléti államból, akárcsak a németországi, ausztriai és skandináv szociáldemokratáknak. Lényegében – bár persze a diktatúra korlátlan eszköztárával – ezt utánozták le a szovjet típusú létező szocializmusok, amelyek az anyagi javak bőségének szerény növelésével és más népjóléti intézkedésekkel biztosították maguknak a munkásság és általában a *salariat* lojalitását, az életszínvonal emelésével helyettesítve a feledésbe merült szocialista célokat.

Mindebben mind Keleten (ahol a technokrata rezsimek szintén népjóléti célzatúak voltak, mint Japánban), mind Nyugaton az állam állt a középpontban, amely a társadalmi javak elosztása fölötti szuverenitásával nemcsak elnyomta, hanem stimulálta és részvételre buzdította, ihlette és mozgósította a szubaltern osztályokat és hivatalos képviselőiket (szemben a forradalmárokkal, akiknek utolsó gyöngye alakzatait az új baloldal próbálta kitermelni, nem sok sikerrel).

De azért ne feledjük: a népjóléti, kényszerűen demokratikus reformok folytán a XIX. században fölemelkedett a *munkás* és a *zsidó* (jegyezzük meg ezt az együttállást, amely szociális pánikot váltott ki, amely aztán később a faszizmusokhoz és a holokauszthoz vezetett). A XXI. század elején fölemelkedik a *fiatal*, a *nő*, a színesbőrű kisebbség – *people of colour* – , a *meleg* (LGBTQIIA) kisebbség, az értelmiség alakzata (amely ma vált ki szociális pánikot, különös erővel épp hazánkban; a hosszú távú következmények csak részben láthatók előre).

A magyarországi szociális törvény átírása másfél évszázados nyugati-keleti, jobb-bal, fönn-lenn konszenzust tör meg (elég vakmerően), amivel vitézül üzen hadat a megszervezetlen plebejus rétegeknek. A kérdéses törvényhely így hangzik:

„A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény 2. §-a helyébe a következő rendelkezés lép:

## 2. §

(1) Az egyén szociális biztonságáért elsősorban önmaga felelős.

(2) Ha az egyén a szociális biztonságának megteremtésére önhibáján kívül nem képes, abban – anyagi lehetősége és személyes képessége arányában – a hozzátartozók kötelessége segíteni.

(3) Ha az egyén megélhetése önmaga és a hozzátartozók által nem biztosítható, a lakóhelye szerinti települési önkormányzat gondoskodási kötelezettsége áll fenn.

(4) Az állami támogatásban részesülő karitatív szervezetek feladata a szociális biztonságban nem élők felkutatása és – erejükhöz mérten történő – segítése.

(5) Ha az egyén szociális biztonsága a (4) bekezdésben foglaltak ellenére nem teremthető meg, annak biztosítása az állam kötelezettsége.”

A törvénymódosítás egyetlen csapással megszünteti a jóléti államot, olyan határozottsággal, ahogyan a neokonzervatív ellenreformerek (Mrs. Thatcher és mások) soha nem merték volna megtenni.

Evvel az államot irányító központi apparátus fölmondja azt az egyezséget, amely a polgári (vagy másutt államkapitalista) rezsimiek (köztük számos diktatúra is) kötöttek a plebejus és szubaltern osztályokkal.

A polgári parlamenti államok szokásainak megfelelően ekkora horderejű változtatást (amely feje tetejére állítja az eddigi alkotmányosságot, sokkal inkább, mint az ún. Alaptörvény bármelyik eddigi módosítása) a miniszterelnök előadói beszédének kellett volna megelőznie hosszabb nyilvános vita után. Ehelyett a törvénymódosítást eldugták, és mindenfajta hivatalos alátámasztás és érvelés nélkül terjesztették az ún. Országgyűlés elé, ahol a kormány részéről főlshóalók (még csak nem is az előterjesztők) lényegében megtagadták a jogos kérdésekre a választ.

Ez adminisztratív államcsíny tulajdonképpen, akkor is, ha alaki lehetőséget teremt rá az 1989 utáni alkotmányok szellemével ellentétben létrehozott jogalkotási technika, házszabály stb.

Az elénk táruló látvány egyszerű, érthető: az utcán tanárok, diákok, szülők és szimpatizánsaik elég szelíden és tréfásan a jóléti állam (amelynek gondoskodnia kell többek között a közoktatásról, gyermekvédelemről) kiterjesztését követelik, a cselekvési szabadságuk bővítését is kérve, az Országházban a kormány rég nem tapasztalt brutalitással a minimumra szűkíti vagy egyenesen megsemmisíti a legalapvetőbb modern szociális paktumot.

Ez csakugyan meglepő 1789 (és 1989) után.

Sohasem volt kistulajdonosokból, kisbirtokosokból, kisiparosokból álló népi közösség mint domináns életforma, még a középkori királyi és egyházi latifundiumoknak és a világi nagybirtoknak is voltak szociális funkcióik, nem szólva az erődített, körbe falazott régi városok adminisztrációjáról (amelynek voltak köztársasági, despotikus és fejedelmi formái is). Ma olyan *társadalmakban* élünk, amelyekben a honpolgárok gépi, kommunikációs, munkatechnikai, élvezeti adottságokkal szorosan (a kelletténél szorosabban) kapcsolódnak egymáshoz. Ez *társadalom*, amelyben a voltaképpen magánéletnek csekély tere nyílik, az érzelgős irodalmi individualizmus filozófiai félreértései ezt sajnos nem tudják megváltoztatni. Az nem föltétlenül jó, hogy életünket társadalomban éljük, nem pedig a természetben vagy a gyéren lakott régi országok néhol és egykor lehetséges magányában; szerintem nem annyira jó, de cáfolhatatlan tény, hogy így élünk. Az egymáshoz szorosan kapcsolódó egyének, családok és más életközösségek az állam istápolására szorulnak.

Az állam népjóléti kötelezettségeinek a megszüntetése vagy radikális kisebbsítése a társadalmon kívülre (úgy értem: a *védett* modern társadalmon kívülre) taszítja a szegényeket, illetve szegénnyé tesz sok embert, aki eddig nem volt az.

Ugyanakkor – ami azért nagyjából ugyanaz – megoldhatatlan legitimációs kérdéseket vet föl (amelyek a nyugati neokonzervatív reformok idején is fölvetődtek, ha nem is ennyire kezelhetetlen formában).

Mindenekelőtt arról van szó, hogy az állami gondoskodás – amelyet a kormányzat tévesen „kommunista örökségnek” nevez, hiszen ez másfél évszázados konszenzuális, alapjában alkotmányerejű gyakorlat szinte mindenütt – a jelenlegi államrendszerekben a hatalomgyakorlás egyik alapföltétele, az érvényes társadalmi szerződés része, ahol a megélhetés *emberi jog*.

Ennélfogva ettől nem lehet megfosztani a honpolgárokat és az országban jogszerűen tartózkodó külföldieket. A magyar kormány (illetve a részben rejtett hatalmi apparátus csúcsa) ezt nem érti (vagy pusztán nem tartja tiszteletben): az emberi jogok érvényesek maradnak akkor is, ha a formális-pozitív jogalkotás ellentmond nekik. A modern jogállamban (ilyenek elvileg az Európa Tanács, nemcsak az EU tagállamai) a szociális jogok emberi jogok (ez már nagyon régen így van), elkobzásuk kilépés a szintetizált polgári és szocialista (korábban munkásmozgalmi) konszenzusból és a természetesen gyakran igen problematikus, terhes etatizmusból, amely ennek a következménye. A nagy- és kisvárosi utca és a fiatalság a demokratikus jóléti állam bővítését vagy újjáalkotását szorgalmazza, az államapparátus a saját eddigi alkotmányainak a bázisát, létföltételét semmisíti meg. Mit tehet a szegényekkel az állam, amely

nem ismeri el a velük szembeni (egalitárius, a társadalmi igazságosságot pártoló) erkölcsi kötelezettségeit? Rossz rá gondolni.

A társadalmi szerződés visszaállítását sürgető tiltakozások nem reflektál(hat)nak arra, hogy az *iskola* a *munkahely* és a *család* mellett a boldogtalanság rendszerének egyik fő színhelye (bár nem olyan extrém, mint az árvaház, az aggmenház, a szociális „otthon”, az elfekvő, az elmeógyógyintézet, a börtön, a kaszárnya, a javítóintézet stb., a rend – a boldogtalanság, a szenvedés, a konformizmus rendje – jól ismert, de csak nevükben változó kényszerintézményei).

Ha a társadalmi szerződést fölmondja az uralkodó osztály és a domináns államapparátus, bürokrácia és technokrácia (a magyarországi polgárság, mint pár nyugati ország kivételével – a Rajnán túl – mindenütt, alárendelt helyzetben van, ahogyan valaha alárendelt helyzetben volt a dinasztiaival, az egyházzal és az arisztokráciával, majd a hadsereggel szemben; ez osztálytársadalom, de a polgárság gyöngye és passzív, mint majdnem az egész világon), akkor elindulhat a szokott küzdelem.

Először, akárcsak 1814 után, az önszerveződő nem kormányzati szervezetek (NGO-k) és egyesületek (amelyeknek nincs és nem is lehet népi megbízásuk) válnak démoni provokátorokká a reakciós képzeletvilágban – Magyarországon tájékozatlan emberek még a réges-régen befolyását veszített szabaddkőművességet is sűrűn emlegetik a *usual suspects* más kategóriáin kívül, ha hiszik, ha nem, még a jezsuitákat is – , aztán jöhetnek a megbízatással rendelkező, ám nem formalizált öngazgató struktúrák, amelyeket amióta világ a világ, minden ellenállás valahogy spontánul kialakít, majd őket kell összezúzni. (Nem okvetlenül fizikailag, sőt: ez nem is valószínű. Bár itt a közelben, Belaruszban azért megtörtént.)

Magyarországon azonban a közvélemény – számos egész jó újságcikk, interjú, nyilatkozat, szakvélemény dacára – még csak nem is értesülhetett alkotmányos és szociális helyzetének gyökeres megváltozásáról, amelynek (ha nincs békés ellenállás) ma még elképzelhetetlenül súlyos következményei lehetnek. Bár az is lehet, hogy egyszer félredobják, mint haszontalan kacatot, akárcsak a katonai behívóra vonatkozó, áttekinthetetlen, zavaros szabályozást, amelyet szintén mostanában ütött össze nyilván mellékállásban a kormánynak dolgozó, ételfutárként is működő, fáradt joghallgató.

Bár az örök reakció minden tiltakozásban összeesküvést, ördögi tervet sejt (hiszen a nép magától nem gondolkodik, ugyebár), a tanárok-diákok-szülők spontán élőláncai és fölvonulásai, illetve a kormányzat majdnem titkos, szerződést bontó, alkotmányt romboló parlamenti akciói a legélesebb kontrasztban állnak egymással.

Nagyobb távolság nem is képzelhető.

Az oktatási reform közönsége nem követel részt magának a végrehajtó és törvényhozó hatalomból, hanem ennek a hatalomnak az intézkedéseit bírálja, változtatást kér, csoportos és egyéni szabadságról, emberbaráti intézményes környezetről ábrándozik.

A szociális törvényt fölszámoló központi apparátus pont fordítva, az alkotmányos szerkezettel és az élő modern hagyománnyal szemben terjeszti ki még tovább – hihetetlen mértékű – hatalmát.

Úgy látszik, mind a társadalmi ellenállásnak és reformkedvnek, mind az apparátusi-állami hatalomgyakorlásnak megváltoznak a formái. (És ebben nincs semmiféle funkciója az országgyűlési és a helyhatósági ellenzéknek vagy befolyásának.)

Magyarország csakugyan kettészakad, de nem úgy, ahogy a népszerű publicisták hirdetik: népiek és urbánusok nagyjából ötven éve nem léteznek már, és ennek a szembenállásnak se így, se úgy nem volt soha komoly kormányzati-politikai befolyása, emlegetésük csak kényelmesség és tudatlanság. („A vidékiek és városiak ellentéte” a régi Rómában meg a reneszánszban volt fontos – igaz, a falu ma is konzervatívabb kicsit mindenfelé –, de ez csak költői toposz, ahogy az Árkadia-pör is mutatta. A modern politikai struktúrák a szubaltern osztályokat is mozgósították, az európai parasztság se volt passzívan apolitikus, pl. a falut a katolikus és a görögkeleti-ortodox szociális szerveződések is harcba vetették a két világháború között, a

Szovjetunió kivételével egész Európában, ráadásul Latin-Amerikában.)

A kettészakadás az alapkérdésekben mutatkozik: szociális alkotmányosság (kiterjedt, demokratikus jóléti állam) *versus* szélsőséges hatalomkoncentráció és plutokratikus (plusz bürokratikus és technokratikus) lépések. A harc nem a választott testületekben folyik, hanem az utcán és az interneten, illetve a többé-kevésbé rejtve működő hivatalokban és agytrösztökben: látszik, hogy az ún. kormánypárti politikusok, képviselők, polgármesterek is milyen keveset tudnak az őket is irányító központi apparátus szándékairól és húzásairól.

A hivatalos, névleges látszatpolitika a maga groteszk rituáléival és főbohócaival teljesen érdektelen, ki is neveti a közönség.

De az ország kétfelé bomlása a jobboldali radikalizmus (ha tetszik, forradalmi, ha tetszik, ellenforradalmi) kormányzásának radikális eredménye, ez nem a 2010 előtti jobboldal, itt a hatalmi központ nem sodródik, hanem kezdeményez, programja van, ideológiája, s ebben az intellektuális és formális-technikai értelemben vett anyag, rossz kormányzás nem zavarja. Nem is annyira lényeges, csakugyan.

Itt a konzervatív felső középosztály és a világnézetileg elkötelezett hivatalnokság kerül legfőlültre (legalábbis ez a program) a radikális jobboldal uralmi sejtjeinek: irodáinak és gondolkodáinak szívó és toló hatására. A szabadfoglalkozású alsó középosztály és az ún. értelmiség mindig is függött a jóléti államtól (a kultúrája is, a hangversenyei, könyvei, tárlatai, filmjei, folyóiratai, vitái), hát védekezik, bár elég lagymatagon. A fiatalok menekülése a hagyományos hatalmi együttállásokból és konfliktusokból azt jelzi, hogy még a kései osztályküzdelmek is módosulnak, a *szecesszió*, azaz a kivonulás rajtakaphatatlan, személyes eszközökkel működtethető. Ez a *szecesszió* nem érthető semmilyen hatalomnak (az ellenhatalomnak se), a küzdelem tehát a mélyben zajlik. De mély ez a harc minden tekintetben, a korábbtól – a látszatok ellenére – nagyon különböző, újfajta országban, amelyet a régi eszközökkel megérteni sem lehet, nem hogy kedvünk szerint megváltoztatni.